

Rien Schraagen: *‘Mijn beeld van Tsjaikovski is heel persoonlijk’*

Temidden van de vele boeken over Tsjaikovski, neemt de lijvige roman van Rien Schraagen een bijzondere positie in. Zijn visie op de grote Russische componist is in een aantal opzichten anders dan alle anderen. Maar zijn Tsjaikovski-boek ‘leest als een tierelier’, om Hans Haffmans te citeren. En Maarten ’t Hart omschreef het boek als ‘Verbluffend gedocumenteerd en goed geschreven,’ Olga de Kort in gesprek met de schrijver, die zich ruim 25 jaar in leven en werk van Tsjaikovski verdiepte.

Nationaal monument

In Rusland is Pjotr Iljitsj Tsjaikovski al zo lang een nationaal monument, dat hij inmiddels de officiële status van cultureel erfgoedssymbool heeft bereikt. Zijn muziek begeleidt Russen van hun geboorte tot aan de dood, en het aantal *Notenkrakers* en *Zwanenmeren* dat een gemiddelde, meer of minder muzikaal onderlegde Russische native speaker voorgeschoteld krijgt, ligt veel hoger dan bij de gemiddelde Westerse luisteraar die speciaal voor Tsjaikovski's muziek naar balletvoorstellingen of de concertzaal gaat. Je kunt niet om deze ‘meest Russische componist aller tijden’ heen. Honderden boeken en tientallen museumexposities vertellen je alles wat je over zijn leven en werken moet weten.

Canonisatie leidt tot onaantastbaarheid. Je mag niet zomaar aan Tsjaikovski's leven komen. Een boek zoals Arthur Japins *Kolja* zou daarom al onmogelijk in Rusland geschreven kunnen worden. De

Russische Tsjaikovski als man van vlees en bloed moet nog even wachten op zijn introductie, net als alle andere van de canon afwijkende interpretaties van de gebeurtenissen en personages uit de vaderlandse geschiedenis. Buiten de Russische culturele grenzen heeft men er aanzienlijk minder moeite om Tsjaikovski van dichterbij te benaderen. Maar hoe dicht is ‘dichterbij’, en waar trek je als schrijver je grens bij de historische fictie over een zo beroemd personage als Pjotr Tsjaikovski?

Wie was Tsjaikovski echt?

Met zijn in 2015 gepubliceerde roman ‘De dood van Pyotr Ilyich’ presenteert de schrijver Rien Schraagen zijn eigen verhaal over het leven en de dood van de Russische componist. Het is opnieuw een interpretatie die mijlenver van geijkte Russische levensbeschrijvingen staat. Samen met Tsjaikovski stelt Schraagen een belangrijke vraag: ‘Hoeveel mensen weten wie je echt bent?’ De vraag die ook de lezers van historische fictie bezig houdt.

In jouw roman probeer je achter te komen wie Tsjaikovski werkelijk was en hoe zijn leven verlopen zou kunnen zijn. Waarom Tsjaikovski? Hoe kwam deze Rus op jouw pad?

‘Dat heb ik eigenlijk aan mijn ouders te danken. Ze waren lid van de Klassieke Luisterkring, en bestelden ieder kwartaal een nieuwe grammofoonplaat. En dan zaten ze daar op zondagmiddag naar te luisteren. Verschrikkelijk vond ik dat, al die sombere, zware muziek, en het moest ook nog stil zijn in huis. Ik was een jaar of zeven toen mijn ouders het Zwanenmeer hebben aangeschaft. Ik was meteen verkocht, dat was de muziek die rechtstreeks naar mijn hart ging. Ik heb die plaat toen grijs gedraaid. Later werd Tsjaikovski’s *Vioolconcert* de eerste CD die ik voor mijn eigen CD-speler kocht. Ook de tweede CD in mijn collectie was van hem, het Strijksextet *Souvenir de Florence*. Opnieuw raakte ik helemaal in de ban van Tsjaikovski, en vanaf dat moment begon ik echt alle muziek van hem te verzamelen en alles wat ik maar over hem kon vinden te lezen.’

Er zijn meer mensen die van Tsjaikovski houden, maar niet iedereen besluit uiteindelijk een boek over zijn leven en vooral de dood te schrijven...

‘Een roman over Tsjaikovski was ook niet het eerste waar ik aan dacht. Ik was altijd al met de taal bezig, als docent op school en als schrijfcoach. Ik heb in verschillende redacties gezeten en ook voor cabaret geschreven. Maar het is dankzij Tsjaikovski dat ik een schrijver ben geworden. Ik las zo veel over hem, dat ik op een gegeven moment begon te merken dat mijn eigen idee over deze componist niet overeen komt met al die gangbare stereotypen in de pers. Neem bijvoorbeeld een radio aankondiging van zijn muziek. Altijd maar hetzelfde verhaal over zijn geaardheid, de vermeende argwaan voor vrouwen en een overwegend depressieve levenshouding. Een labiele man kortom. Ik vond dat een veel te eenzijdig beeld. Via zijn muziek en de boeken over Tsjaikovski heb ik hem op een andere manier leerde kennen.’

Welk beeld van Tsjaikovski stond je dan voor de ogen?

‘Een heel gevoelige man, om te beginnen. Hij vond het heerlijk om alleen te zijn en achter de piano te zitten. Ook een hele dappere man. Door naar het net opgerichte conservatorium voor een professionele muziekstudie te gaan, durfde hij zijn leven te veranderen door een geweldige ommezwaai van toekomstig jurist naar componist te maken. Verder zie ik hem als zeer liefdevol mens, zowel naar zijn familie als zijn leerlingen en collega’s toe. Iemand met een eeuwig geldgebrek (hij gaf veel weg, dat ook), en tegelijkertijd iemand met een grote liefde voor sierlijkheid en mooie kleren.’

Heb je niet een te geïdealiseerd beeld gecreëerd?

‘Mijn beeld van Tsjaikovski is inderdaad heel persoonlijk. Als je Klaus Manns *Symphonie Pathétique* leest, dan kom je een totaal andere man tegen. Maar ik ga voor ‘mijn’ Tsjaikovski, zoals ik hem via zijn correspondentie, muziek en talloze boeken over zijn leven leerde kennen. Ik heb het boek in zeven jaar geschreven, maar mijn onderzoek heeft wel z’n 20 a 25 jaar geduurd. Als je naar mijn boekenkast kijkt, zie je op de bovenste

planken allemaal de boeken over Tsjaikovski. Op een gegeven moment begon ik me op een zeker niveau zelfs zijn zielsverwant te voelen en bepaalde trekken en eigenschappen te begrijpen. Het is alsof je er een broer bij krijgt, zo dicht stond hij bij me tijdens het schrijven. In mijn roman citeer ik zijn brieven, leg ik zijn drijfveren uit, licht ik zijn gedachten en reacties toe. Wij hebben dit boek eigenlijk samen geschreven.’

Jij wordt ook qua uiterlijk met Tsjaikovski vergeleken...

‘Dat hoor ik inderdaad vaak. Dat doe ik niet bewust, maar ik heb er geen bezwaar tegen als iemand mijn foto op de kaft voor een foto van de componist zelf aanziet. Het is toch leuk als je bij een concert of een lezing binnenkomt en iemand fluistert: kijk, daar heb je Tsjaikovski!’

Na het lezen van jouw boek kunnen mensen die geen andere informatie over Tsjaikovski hebben, het idee krijgen dat alles precies zo is gegaan als jij het vertelt. Misleid je de lezer niet met jouw interpretatie van gebeurtenissen?

‘De kunst van schrijven is dat de lezer zich laat misleiden. Als hij tijdens het lezen door het verhaal gegrepen wordt en gelooft wat hij leest, dan heb ik het goed gedaan.’

Het is jou gelukt om met je verhaal de lezer te overtuigen. Maar dat kunnen we ook over Nina Berberova, Klaus Mann en Arthur Japin zeggen. Zoveel schrijvers, zoveel Tsjaikovski’s?

‘Gebeurt dat niet bij iedere mens? Als drie mensen uit jouw kenniskring jou zouden moeten beschrijven, hebben ze alle drie waarschijnlijk een ander beeld van jou. Persoonlijk kan ik zeggen dat ik het heel eerlijk gedaan heb. Er is niets in het boek wat ik expres bedacht heb of geconstrueerd om het verhaal te verfraaien en interessanter te maken. Nee, zo werkt het niet, je krijgt de ingeving en laat de pen het werk doen. Je moet niets kunstmatig gaan construeren.’

De dood van Pyotr Ilyich is niet alleen een roman, het leest als een ware detective. Was je zelf ook verrast door het einde?

‘Ik wist al een tijdje hoe het ging aflopen. Er zijn twee versies van de dood van Tsjaikovski: het drinken van ongekookt water met acute cholera als gevolg, en het verhaal dat Arthur Japin in zijn *Kolja* uitdiepte, met het eretribunaal en de daaropvolgende zelfmoord. De bronnen die ik geraadpleegd heb, noemen alleen die twee theorieën. De derde mogelijkheid is wel dat er ook andere mensen in het spel waren. Maar dat wordt door niemand zelfs maar geopperd. Terwijl er al die tijd zulke perfecte kandidaten in Tsjaikovski’s familie- en kenniskring waren.’

Jouw roman zit vol verrassende wendingen. Morfineverslaving, incest, liefde-haat verhoudingen, kwaadaardige musici en de ontknoping van het verhaal zelf... Alles wat in de kranten staat, kunnen we ook in het boek vinden. Dat verwacht men misschien niet meteen in een roman over Tsjaikovski. Vooral jouw versie van de relatie met Nadezjda von Meck is heel verfrissend.

‘Als je de geschiedenis bedrijft, dan zoek je naar schriftelijke bronnen. Er is gelukkig ontzettend veel materiaal uit en over die tijd te vinden, je zou er meer romans op kunnen baseren. Ik heb het boek in chronologische volgorde geschreven en bekeek de bronnen en gebeurtenissen per jaar. Wat in de lijn van mijn verhaal en bij mijn beeld van Tsjaikovski paste, maakte de kans om in mijn roman terug te komen. Als je de brieven van de componist en zijn mecenas leest, kun je wel of niet geloven dat ze elkaar nooit hebben gezien. Ik geloofde daar niet in en heb dus een andere draai aan hun brievenwisseling gegeven. De achter-achter-achterkleindochter van Nadezjda von Meck, die toevallig bij mij om de hoek woont, was trouwens zeer ingenomen met mijn interpretatie. Ze zou het fijn voor Nadezjda en Pjotr hebben gevonden als dat echt zo is gegaan.’

De Russische Tsjaikovski-liefhebbers zouden er juist veel moeite mee hebben. Deze relatie past niet bij het beeld van de componist zoals het in Rusland werd gecultiveerd...

‘Ik zeg wel eens dat het boek voor 80% een feit is en voor de overige 20% – fictie. Wat je bij een historische roman doet, is alle blinde vlekken zoveel mogelijk invullen. Maar dat dan wel vanuit de feiten die er zijn. Ik kan me voorstellen dat er mensen zijn die niets aan hun gevormde beeld van Tsjaikovski willen veranderen. Hij werd al tijdens zijn leven in Rusland vereerd als nationale held, en dat is kennelijk nooit anders geworden. Maar je moet mensen, historische figuren of onze tijdgenoten, niet idealiseren. Ze kunnen dan alleen maar vroeg of laat van hun voetstuk afvallen.’

Een van de moeilijkste onderwerpen is Tsjaikovski's geaardheid. Dat is volkomen taboe in Rusland.

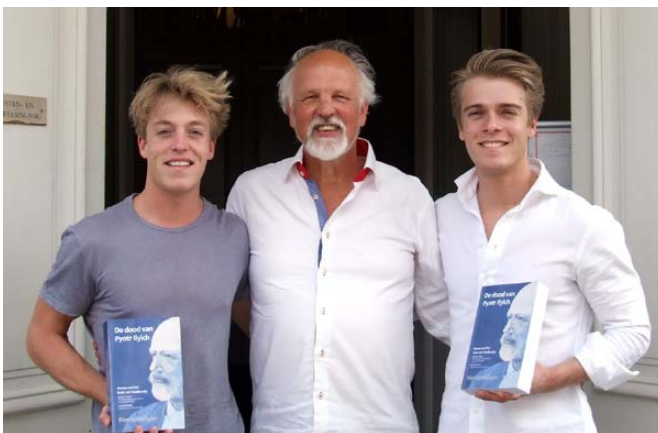
In het Westen wordt er juist veel over gesproken en gespeculeerd, neem bijvoorbeeld Arthur Japins *Kolja*. Een van de argumenten daarvan is dat je door in het persoonlijk leven van de componist alle puntjes op de i te zetten, zijn muziek ook beter leert te begrijpen.

Wij moeten niet vergeten dat wij ook in fictie met de geschiedenis bezig zijn. Tsjaikovski leefde in de tweede helft van de negentiende eeuw. Wij kunnen niet zo maar onze huidige tijdgeest op zijn leven projecteren. Wij leven nu in een tijd waarin alles in hokjes wordt geplaatst. Je bent dit of je bent dat. In de tijd van Tsjaikovski gingen mensen anders met elkaar om – als mensen. Ik heb me in mijn boek niet expres willen afzetten tegen onze moderne manier van denken, maar mijn Tsjaikovski is zeker geen 21-ste-eeuwse homoseksueel. Hij houdt gewoon van mensen. Hij kan intens met zowel vrouwen als mannen omgaan en een innige band met ze opbouwen. Ik ben ervan overtuigd dat hij een liefdevol mens was, warm en hartelijk voor iedereen van wie hij hield. Een man of een vrouw, dat kwam op de zoveelste plaats. Dat is wel een beetje andere kijk dat we vandaag de dag hebben, niet waar?

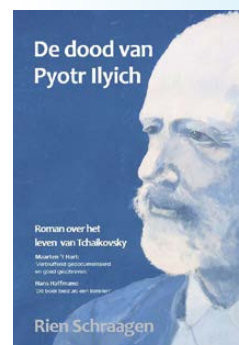
En wat betreft de muziek, je kunt de muziek van Tsjaikovski begrijpen door er naar te luisteren. Daarna kun je beslissen of je meer over het leven en de persoon van de componist wil weten en in welke mate.’

Nu je boek af is en je al die kennis over Tsjaikovski hebt, luister je anders naar zijn muziek?

‘Tsjaikovski blijft voor altijd in mijn leven, dat is zeker. Zijn muziek laat me niet los, in dit opzicht ben ik dat jongetje gebleven dat op zijn zevende met verwondering naar het *Zwanenmeer* luisterde. Tijdens het schrijven heb ik alles van Tsjaikovski opnieuw beluisterd. Ik zocht naar de mogelijke dwarsverbanden die ik voor mijn verhaal kon gebruiken. Ook liet ik Tsjaikovski zelf aan het woord om de stukken die hij aan het componeren was te beschrijven, zoals bij de *Zesde symfonie*. Dan begin je echt anders naar de bekende muziek te luisteren. En dat geldt niet alleen voor mij, ook mijn lezers merken blijkbaar de verandering in hun luisterhouding. Ik heb onlangs een mooi compliment van Leo Samama gekregen. Hij schreef dat men na *De Dood van Pjotr Ilych Tsjaikovski's* muziek ‘met schoongewassen oren’ begint te horen. Dat wens ik al mijn lezers van harte toe. Op deze manier hoor je steeds meer in de muziek en sluit je Tsjaikovski voor altijd in je hart.’

Rien Schraagen:
De dood van Pyotr Ilyich – roman over het leven van Tchaikovsky
ISBN 978 94 91456 49 7

INFO
www.heldertaal.nl/De_dood_van_Pyotr_Ilyich.html